

Žene u radu HKD "Napredak" i njegove Gospojinske podružnice u Zagrebu (1902. - 1949.)

ZDRAVKO DIZDAR

Hrvatski institut za povijest, Zagreb, Republika Hrvatska

Autor je na osnovi arhivskoga gradiva, tiska i literature obradio djelatnost žena u sklopu zagrebačke podružnice HKD "Napredak" iz Sarajeva od 1902. do 1950., posebice u njegovoj Gospojinskoj podružnici.

Ključne riječi: HKD "Napredak", Gospojinska podružnica, Zagreb

Uvod

Hrvatsko kulturno društvo "Napredak" iz Sarajeva nastalo je spajanjem "Hrvatskog potpornog društva za potrebne đake srednjih i visokih škola u Bosni i Hercegovini", osnovanog u Mostaru 14. rujna 1902. i "Hrvatskog društva za namještenje djece u zanate i trgovinu", osnovanog u Sarajevu 11. studenoga 1902. te na poticaj skupine domoljuba u Zagrebu. Tadašnje su vlasti odobrile rad Društva u Sarajevu tek 10. rujna 1904. Društvo je nakon izmjene pravila i programa uzelo naziv "Hrvatsko društvo 'Napredak' za potpomaganje naučnika i đaka Hrvata katolika za Bosnu i Hercegovinu" (1905.). S obzirom na to da su oba društva, i mostarsko i sarajevsko, imala gotovo istovjetne ciljeve i zadatke, ona su se 9. lipnja 1907. ujedinila i od tada djeluju pod zajedničkim imenom "Napredak" društvo za potpomaganje naučnika i đaka Hrvata-katolika za Bosnu i Hercegovinu, sa sjedištem u Sarajevu. Od 1914. naziv društva je promijenjen u Hrvatsko prosvjetno kulturno društvo "Napredak", a od 1922. u Hrvatsko kulturno društvo "Napredak" koje je uvijek djelovalo kao općehrvatsko iznadstranačko društvo. Društvo je djelovalo i ostvarivalo svoju svrhu pod nadzorom Središnje uprave "Napretka" (dalje SUN) u Sarajevu. "Napredak" je tijekom svoga djelovanja (1902. - 1949.) okupio značajan broj Hrvata iz svih društvenih slojeva i političkih opredjeljenja te obaju spolova ne samo u Bosni i Hercegovini već i u hrvatskoj metropoli Zagrebu, svim hrvatskim pokrajinama i krajevima pa i izvan njih u inozemstvu gdje su se Hrvati nalazili na okupu, izbivši po broju članova na sam vrh među takvim hrvatskim društvima. O ugledu "Napretka" govori i

podatak da su njegovi članovi bili istaknuti hrvatski uglednici i javni djelatnici (svećenici, sveučilišni profesori, političari, književnici, gospodarstvenici ...). Istodobno je "Napredak" odškolovao i pomogao odškolovati više od 10.000 učenika i studenata (među kojima su i dva nobelovca – Ivo Andrić i Vladimir Prelog), te je pomogao smjestiti na zanat i u trgovinu nekoliko tisuća naučnika od kojih je znatan broj upravo u Zagrebu završio svoje studije, škole i zanate te djelovao, a među njima je bilo i puno žena.

Djelatnost žena u "Napretkovoju" organizaciji u Zagrebu do osnivanja Gospojinske podružnice

U Zagrebu je od osnivanja mostarskog i sarajevskog društva 1902. i zatim njihova fuzioniranja u jedinstveno društvo "Napredak" 1907. prisutna njihova djelatnost i razni organizacijski oblici djelovanja, ali među njihovim članovima, uglavnom uglednim hrvatskim rodoljubima (od kojih su među prvim "Napretkovim" dobrotvorima bili dr. Juraj Posilović, zagrebački nadbiskup i dr. Josip Frank, predsjednik Hrvatske stranke prava) nije bilo žena, iako su žene sudjelovale u gotovo svim prigodnim manifestacijama tih društava, poglavito prikupljanja pomoći akademskoj muškoj i ženskoj mladeži.¹

I od 1907. u Zagrebu je nazočna "Napretkova" aktivnost s više od 30 članova, ali među njima nije bilo žena,² iako ih je bilo među podupirućim članovima te u gotovo svim "Napretkovim" aktivnostima.³ Nastojanja od 1913. "studenata bosansko-hercegovačkih Hrvata oko osnutaka Napretkove podružnice u srcu i središtu kulturnom svih Hrvata u Zagrebu" za koju je trebalo 50 članova, onemogućio je 1914. početak rata.⁴ Tada se smanjuje broj "Napretkovih" članova u Zagrebu, a postupno zamire gotovo sva aktivnost, osim što je dvadesetak učenika i učenica srednjih škola te studenata i

¹ Na Hrvatskom sveučilištu u Zagrebu bilo je 1904. – 1053 studenata; 1907. – 1.395. i 1908. – 1.465, od kojih je istodobno iz Herceg-Bosne bilo 46; 88 i 121 studenta, većinom okupljenih u "Tvrtku", klubu Hrvata akademičara iz BiH, i njegove aktivnosti, kojima "Napredak" daje potpore. Tako su pr. potporu dobivale Ružica Stjepanović i Zora Prpić, studentice Više djevojačke i trgovačke škole te Anđelka Sučić i Adeja Behr iz Učiteljske škole. *Hrvatsko pravo*, br. 2519; 3403, 3436 i 3559., Zagreb, 1904. i 1907.; *Hrvatski dnevnik za interese bos-hercegovačkih Hrvata*, god. III., br. 100, Sarajevo, 1908. "Napredak", *hrvatski narodni kalendar za 1927.*, izdavač "Napredak" hrvatsko kulturno društvo, Sarajevo, 1926., Antun Odić: *Kratak historijat 'Napretka'*, str. 45.

² Tako se u tisku kao povjerenici "Napretka" u Zagrebu spominju pravnici: Ivica Pavičić (1906./1907.); Franjo Nikić (1907/1908.); Matija Glasinović (1908/1909.) i Ivo Buhčić, pravnik, a sigurno ih je zatim bilo još, jer se u društvenim izvješćima navodi povjereništvo u Zagrebu, ali bez imena povjerenika. U Zagrebu je 1909. bilo 39 (2 dobrotvora i 37 utemeljitelja), a 1914. samo 38 članova "Napretka" (3 dobrotvora i 35 utemeljitelja).

³ "Napredak", kalendar za 1910. i 1915., Sarajevo, 1909. (str. 263) i 1914. (str. 349 - 359.).

⁴ Hrvatski državni arhiv, Zagreb (dalje HDA), Fond akvizicija, br. 14/1963. Tajnička knjiga – Zapisnici od 27. I. 1921. do 12. VI. 1927. (1929.) odborskih sjednica, glavnih skupština itd. HKD "Napredak" u Zagrebu (dalje samo: FA, br. 14/ 1963., TK- Zapisnik). Citat je uzet iz zabilješke Pere Bakovića i Zvonimira Petrovića: "Akcija u 1920. godini za Napredak u Zagrebu".

studentica i dalje primalo stipendije, a još toliko njih i novčane potpore od Središnje uprave "Napretka" koja ni u tim ratnim okolnostima nije prestala djelovati, i što su vođene neke manje akcije.⁵ Sa završetkom rata 1918. nestaje Austro-Ugarska, a nastaju nove političke promjene na našim prostorima, a s njima i novi uvjeti i mogućnosti za djelatnost "Napretka" u Zagrebu i na području Hrvatske.

Osnivanjem 1. XII. 1918. nove države Kraljevstva/Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca (od 1929. nazvane Kraljevina Jugoslavija) sa sjedištem u Beogradu i "Napredak" se morao prilagoditi nastalim promjenama. Nakon što mu je MUP Kraljevine SHS 17. XI. 1921. prihvatio pravila i odobrio rad na području cijele države, na osnovi toga i Povjereništvo za unutarnje poslove hrvatske Zemaljske vlade u Zagrebu 6. XII. 1921. dopustilo je "Napretku" rad "na području Hrvatske i Slavonije te Međimurja" čime su stvoreni preduvjeti za organizacijski ustroj rada Hrvatskog kulturnog društva "Napredak", kako se od lipnja 1922. počinje nazivati, u Zagrebu i na navedenom području, iako je sam rad u raznim oblicima u nizu mjesta, pa i Zagrebu, glavnome hrvatskome gospodarskom, političkom, prosvjetnom i kulturnom središtu, započeo već od početka 1920. godine.⁶ U radu "Napretka" od toga vremena, sa svrhom "kulturnog jačanja hrvatskoga naroda" aktivnije se uključuju i žene, imamo ih i u upravnim odborima podružnica (npr. u Osijeku, Vinkovcima, Virovitici, N. Gradiški i Garčinu, ponegdje i kao predsjednice, (npr. u Okučanima), a u BiH je od 1921. do 1945. djelovalo i 18 gospojin-skih/ženskih podružnica te nekoliko povjereništava.

Tako je 1920. u Zagrebu započeo rad za "Napredak" i na ustroju njegove podružnice, koja će s vremenom postati glavna "Napretkova" podružnica za područje banske Hrvatske, u dogovoru sa SUN-om u Sarajevu na nekoliko kolosijeka. Jedan je išao preko skupine istaknutih članova i prijatelja "Napretka" u Zagrebu, kao npr. dr. Ive Pilara i dr. Julijana Jelenovića, a drugi usklađeno preko pojedinih akademičara, članova "Napretka", od kojih su neki od društva dobivali potpore. Treći je išao preko pojedinaca u školskim ustanovama i školama, nakon odobrenja vlasti, za prikupljanje priloga i u školama za završenje izgradnje Napretkova učeničkog konvikta "Kralj Tomislav" u Sarajevu, te je on u lipnju 1920. otvoren, a tri mjeseca zatim otvorena su tu i dva ženska konvikta "Zora Zrinjska", (za učenice srednjih

⁵ Takva je npr. akcija zbrinjavanja više tisuća siročadi iz Bosne i Hercegovine, Istre i Dalmacije u sjeverne hrvatske krajeve (uključujući i Zagreb). Vidi: "30. travnja /1918./", "Napretkov" tiskani prigodni materijal u povodu Zrinsko-Frankopanskog spomendana koji je dijeljen i u Zagrebu, u kojem se poziva na sabiranje priloga za siročad iz Bosne i Hercegovine, Istre i Dalmacije koje je u tijeku, uz iskaz 43 kotareva te Bačka i Banat u kojima je već smješteno 12.653 djece i osigurano još mjesta za 3.378 djece (str. 3). "Napredak", kalendar za 1916., Sarajevo, 1915., str. 274., 277. - 279.

⁶ *Napredak*, glasilo Hrvatskoga prosvjetnog i kulturnog društva "Napredak" (dalje samo: *Napredak*, glasilo), god. II., br. 1. i 2.; br. 5. - 7., Sarajevo, veljača, srpanj 1922., str. 15.; i 99. Rad "Napretka" u Zagrebu, i uopće u zemlji, može se pratiti kroz navedeno društveno glasilo (od 1921. do 1943.) godišnje kalendare (1922. - 1948.) te sačuvanu arhivsku i drugu građu.

škola) i "Katarina Zrinjski" (za učenice stručnih škola). Jedan od rezultata te aktivnosti bilo je osnivanje Akademске podružnice "Napretka" u Zagrebu, 27. I. 1921. uglavnom sastavljene od studenata akademičara. Središnja uprava (čekajući odobrenje rada od vlasti) ju je priznala kao "akcioni odbor - za osnutak građanske podružnice". Iako u njezinu Upravnom odboru nije bilo žena, bilo ih je među članovima.⁷ Bila je to prva "Napretkova" podružnica na području banske Hrvatske. Do 13. svibnja 1921. u ovu "Napretkovu" podružnicu u Zagrebu upisalo se 146 članova (od kojih je bilo 120 akademičara i 20 građana). Broj članova postupno raste tako da ih je krajem 1921. bilo 212, a u lipnju 1922. već 271 član (od kojih je bilo 19 utemeljitelja). Porastom broja članova porastao je i prihod upućen Središnjoj upravi "Napretka" u Sarajevu od 10.772 iz 1921. i na 97.971 krunu za 1922.⁸ Podružnica se u prvo vrijeme bavila problemima smještaja, informiranja građanstva Zagreba o programu "Napretka" (sastancima, predavanjima i promidžbenim materijalom), suradnjom s ostalim hrvatskim društvima, prikupljanjem članova, organiziranjem prvih zabava te korespondencijom i koordinacijom rada s "Napretkovom" Središnjom upravom u Sarajevu. Jedna od vrlo uspješnih akcija podružnice bilo je održavanje "Napretkove" zabave u veljači 1922., s čistim prihodom od 77.680 kruna poslanim SUN-u, a na kojoj je sudjelovalo i društvo "Hrvatska žena" te članice "Napretkove" podružnice.⁹ Nakon dozvole vlasti (6. VII. 1921.) da za podizanje novih "Napretkovih" učeničkih konvikata može školska omladina svojim redovitim mjesečnim doprinosima podupirati tu akciju "Napretka", i da u toj akciji mogu nastavnici preuzeti dužnost društvenih povjerenika na svojim zavodima, SUN se obratio i pojedinim školskim ženskim ustanovama i ženama u Zagrebu da podupru tu akciju "Napretka" i akciju pomoći katoličkim školama u BiH, osnivanjem omladinskih organizacija. Tako se SUN 1921. obratio Zavodu časnih sestara milosrdnica te ženama Zori pl. Trnski, predsjednici, Mariji Kumičić, potpredsjednici i Slavi Franić, tajnici društva "Hrvatska žena", kao i Slavi Furst, supruzi bankovnog ravnatelja, Kristi Prpić i Tildi pl. Deutsch od Macelja, suprugama veleindustrijalaca. U pismima ih je informirao o položaju i problemima Hrvata u

⁷ HDA, Fond akvizicija, br. 14/1963. Tajnička knjiga - HKD "Napredak" Zagreb, Zapisnik izvanredne glavne skupštine od 13. V. 1921. i Zapisnik s glavne godišnje skupštine 26. lipnja 1921. i Arhiv Bosne i Hercegovine, Sarajevo, Fond: HKD "Napredak" - Sarajevo (dalje Arhiv BiH, Fond "Napredak"). Izvješće od 1. II. 1921. Akademске podružnice s konstituirajuće sjednice 27. I. 1921. upućen SUN-u prema kojem su u taj prvi "Napretkov" Upravni odbor u Zagrebu bili izabrani: predsjednik *Josip Lozić, pravnik*; tajnik *Mijo Putić, pravnik*; blagajnik *Zvonko Petrović, pravnik*; revizor I. *Mahmud Balić, agronom*; revizor II. *Stanko Pinjuh, medicinar*; zamjenici: *Petar Baković, agronom* i *Stanko Butigan, medicinar*.

⁸ *Napredak hrvatski narodni kalendar za prostu godinu 1922. i 1923.*, izdao "Napredak" hrvatsko kulturno društvo u Sarajevu (dalje samo: *Napredak, kalendar za ...*), Sarajevo 1921., str. 169. i 1922. str. LXXII. Kalendar izlazi od 1922. do 1949. godine i u njemu se mogu pratiti članovi upravnih odbora, rad, financijsko poslovanje i glavne aktivnosti "Napretkove" podružnice u Zagrebu u tome razdoblju.

⁹ HDA, FA, br. 14/1963. TK, "Napredak" Zagreb, Zapisnik izvanredne glavne skupštine od 26. III. 1922. (blagajnički izvještaj).

BiH i problemu odgoja hrvatske mladeži u novim okolnostima te ih zamolio da pomognu sve buduće "Napretkove" akcije.¹⁰ I doista, ovaj poziv nije ostao bez odziva. U Zavodu časnih sestara milosrdnica Marija Antoaneta, časna sestra, u studenome 1921. skupila je prinos od učenica za izgradnje konvikta u Sarajevu od 1.385 kruna, dok je Društvo "Hrvatska žena" dalo "Napretku" za istu svrhu 2.000 kruna, od svoje zabave. Godine 1922. Zavod časnih sestara milosrdnica s 4.000 kruna postaje "Napretkov" dobrotvor, a u njemu je časna sestra Marija Antoaneta, koja je postala "Napretkova" povjerenica, skupila čak 401 učenicu pomagačicu "Napretka" dostavljajući SUN-u njihove mjesečne iznose članarine.¹¹ Istodobno su se neke od pozvanih, ali i pojedine druge žene u Zagrebu, aktivno uključile u rad "Napretka" u Zagrebu i izvan njega, posebice članice bivše "Hrvatske žene", kao npr. Marija Kumičić, koja je pristala da bude izabrana u odbor buduće građanske podružnice. Članovi Podružnice nastojali su slanjem sabirnih araka i pismenih informacija o "Napretku" uglednijim ljudima u Zagrebu i izvan njega u banskoj Hrvatskoj osigurati osnove za organiziranje rada i osnivanje podružnica.¹² Na izvanrednoj glavnoj skupštini 26. III. 1922. Upravni odbor je pretvoren u Privremeni radni odbor građanske podružnice "Napretka" u Zagrebu do njezina osnutka. Na sjednici tog odbora Podružnice od 14. lipnja 1922., u napatku delegatima koji idu u Sarajevo, tražilo se u pravilima "Napretka" da najodlučnije brane "stanovište, da zagrebačka podružnica dobije višu kompetenciju od ostalih jer je to u interesu samog 'Napretka' i njegovog, što bržeg razvijanja u Hrvatskoj".¹³ O prijedlogu promjene pravila, čime bi se "nekojim podružnicama u Hrvatskoj i Slavoniji" dao karakter "podcentrala" (ponajprije onoj u Zagrebu i eventualno onoj u Osijeku), bilo je riječi i na redovnoj godišnjoj glavnoj "Napretkovoju" skupštini 29. lipnja 1922. u Sarajevu. Prema tome prijedlogu, o kojem će se ubuduće detaljnije raspravljati, te "glavne

¹⁰ Arhiv BiH, Fond "Napredak", br. 776, 1475 i 1871/1921. "Napredak" je kao svoju primarnu zadaću postavio odgoj hrvatske mladeži zbog tadašnje državne školske politike, odnosno tendencije srbizacije koja već u prvom naraštaju vodi prema kapitulaciji. To je ovisno od nastavnika u školi, ali već tada u BiH "imade škola, gdje je sve u ćirilici, gdje se sa strane nastavnika propagira ekavština", te je bila "službeno uvedena u škole kao udžbenik ... glasovita 'Istorija srpskoga naroda' u kojoj su naša djeca morala da uče, da su Bosna i Hercegovina srpske zemlje, da je stvorila Austrija u borbi protiv Srba, onda će vam biti jasno, kakovim duhom odiše odgoj naše školske omladine. A biće sve gore, dođe li do centralizma, i dođu li na naše škole kao nastavnici samo Srbi sa naročitim zadatkom, da iz duše naše djece iskinu i zadnju (iskru) Hrvatstva, kuda smo onda došli". Ovu i drugu prosvjetnu "Napretkovu" aktivnost nastojali su i u Zagrebu omesti sa strane gg. Srba i Hrvata demokrata u pojedinim školama", a ubrzo će je vlasti u potpunosti onemogućiti te će i društvo "Napredak" od prosvjetno-kulturnog postati od 1924. samo kulturno društvo.

¹¹ *Napredak*, glasilo, God. II., br. 5.- 7., Sarajevo, srpanj 1922., str. 127. Njihov popis vidi u knjizi: Stjepan Blažanović, *HKD "Napredak" u Zagrebu*, Zagreb, 1996., str. 23.- 26.

¹² HDA, FA, br. 14/1963. TK, "Napredak" Zagreb, Zapisnik izvanredne glavne skupštine od 26. III. 1922. (tajnički izvještaj).

¹³ HDA, FA, br. 14/1963. TK, "Napredak" Zagreb, Zapisnik izvanredne odborske sjednice "Napretkove Podružnice" od 14. VI. 1922.

podružnice" bi preuzele "dužnost provođenja i nadziranja organizacije" i na taj način bile što više autonomne, "a da pri svemu tome društvena organizacija bude jedinstvena".¹⁴

Pritisak jugoslavenskih, u osnovi velikosrpskih, centralističkih vlasti na unitarizaciji, izazvalo je raspuštanje organizacije "Hrvatske žene" i "Hrvatskog sokola", a što je potkraj 1922. izazvalo i teškoće u radu zagrebačke podružnice jer se ona posebno oslanjala na njih. Tako su se pripreme za osnivanje Građanske podružnice "Napretka" u Zagrebu pomaknule, a i smanjeni su kontakti s ljudima izvan Zagreba. Konstituirajuća skupština održana je 4. XII. 1922. u zagrebačkoj gradskoj vijećnici. U ime Središnje uprave "Napretka" iz Sarajeva bio je prisustan Ante Odić. U pozivu za skupštinu navedeno kako je to "Napretkova podružnica za Hrvatsku".¹⁵ Izabrani Upravni odbor od 31 člana obvezao se "da će sve svoje sile posvetiti provođenju 'Napretka' u Banskoj Hrvatskoj".¹⁶ Odbor je na prvoj sjednici 13. XII. 1922. izvršio konstituiranje u sljedećem sastavu: predsjednik Lacko Križ, veletrgovac, potpredsjednici: Marija Kumičić i dr. Milan Dečak, odvjetnik, tajnici: Viktor Kralj, profesor i Vladimir Bunoza, pravnik i blagajnik Krsta Franjić i zamjenik Stanko Pinjuh, medicinar. U odboru su bile još dvije žene. Odmah se započelo sa širenjem "Napretkovih" božićnica i kalendara među Zagrepčanima, ali i u okolici (primjerice Karlovcu).¹⁷ Središnja uprava poslala je Podružnici pismene prijedloge "za rad oko procvata Napretka u Banskoj Hrvatskoj", što je razmatrano na drugoj odborskoj sjednici 26. I. 1923., s kojima su se članovi složili, ali su konstatali da njihovo ostvarenje neće biti moguće dok Podružnica ne dobije svoje prostorije.¹⁸ Zato su tada izabrali Milutina Mayera za društvenog direktora, kako bi Podružnica

¹⁴ *Napredak*, glasilo, God. II., br. 5.- 7., Sarajevo, srpanj 1922., str. 99.

¹⁵ Povijesni arhiv u Zagrebu, Fond akvizicija, dr. Milan Dečak. Poziv dr. Jelašića dr. Milanu Dečaku na konstituirajuću skupštinu "Napretka" u Zagrebu 4. XII. 1922.

¹⁶ HDA, FA, br. 14/1963. TK, "Napredak" Zagreb, Zapisnik Konstituirajuće skupštine građanske podružnice "Napretka" u Zagrebu od 4. XII. 1922.

¹⁷ HDA, FA, br. 14/1963. TK, "Napredak" Zagreb, Zapisnik prve i konstituirajuće sjednice građanske podružnice "Napretak" od 13. XII. 1922. Prema istom zapisniku odbornici su bili: dr. Đuro Basariček, odvjetnik i narodni zastupnik, Vid Balenović, profesor, dr. Milovan Gavazzi, profesor, dr. Rudolf Horvat, profesor u m. i nar. zastupnik, dr. Nikola Hoffer, odvjetnik, Anto Hikec, profesor, Josip Knežić, posjednik, dr. Matko Laginja, odvjetnik, nar. zastupnik, hr. ban, Mayer Milutin, školski nadzornik, Dragutin Nemet, učitelj, Fran Novljan, profesor, dr. Tomo Severović, rektor i grko-kat. župnik, Stjepan Jobst, ravnatelj "Hrv. Radiše" i Rudolf Kreković, šumar. Odborski zamjenici: dr. Svetozar Rittig, župnik sv. Marka, Hermina Berkić, učiteljica, Katarina Plemić, um. ravnajuća učiteljica, dr. Filip Lukas, sveuč. profesor, i Zvonko Vukelić. Članovi Revizijskog odbora Ivan Ulčnik, posebnik, Pajo Gašparović, tajnik obrtnog zbora i dr. Eugen Sladović, tajnik u pokrajinskoj upravi. Zamjenici članova Revizijskog odbora: Vlatko Bartulović, ljekarnik i Fran Pilek, učitelj.

¹⁸ HDA, FA, br. 14/1963. TK, "Napredak" Zagreb, Zapisnik druge odborske sjednice od 26. I. 1923. U izvješću se dalje navodi da je u Karlovcu društvo "Hrvatska žena" – po gđi Milki Židovec, za "Napretkove" božićnice Zagrebačke podružnice prikupilo 10.637 Kruna i 30 feniga.

uspješnije radila. Istodobno su odlučili su da se Vladi uputi predstavka da se ukine njezina zabrana organizacije i skupljanja među srednjoškolskom mladeži, što je i učinjeno, ali bez učinka. U radu Zagrebačke podružnice tijekom godine će sve više dolaziti do zastoja, poglavito zato što se velika većina članova zbog mnogih razloga nije aktivno uključila u njezin rad.

U isto vrijeme započinje rad za "Napredak" i osnivanje "Napretkovih" podružnica i u dugim mjestima Banske Hrvatske uglavnom inicijativom pojedinaca i skupina oko njih te pojedinih članova "Napretkove" Središnje uprave iz Sarajeva i "Napretkovaca" iz drugih mjesta BiH, te Zagreba, a koji su dobili premještaj ili se tu zatekli poslom. Tako su prikupljeni prilozi za "Napredak", osim Zagreba, još u Brodu na Savi, Osijeku, Varaždinu, Vukovaru, Pakracu, Daruvaru, Petrinji, Čakovcu, Gospiću, Vinkovcima, Hrvatskoj Kostajnici, Koprivnici, Đakovu, Glini i Topuskom. A "Napretkove" podružnice su bile osnovane u Brodu na Savi, Varaždinu, Osijeku, Vinkovcima i Vukovaru.¹⁹

U to vrijeme SUN nastoji reorganizacijom i izborom novoga upravnog odbora osnažiti rad Zagrebačke "Napretkove" podružnice (koja je trebala prerasti u glavnu podružnicu), u kojoj je došlo do zastoja u radu, a i broj članova se u njoj do sredine 1924. bio smanio na 150, kao i njezini prihodi.²⁰ Novi odbor zaposlio je jednoga plaćenog poslovođu i uspio nakon tri mjeseca gotovo potrostručiti broj članova, pojačati raznovrsnu aktivnost i povećati prihode, pri čemu su žene, iako ih nije bilo u upravnom odboru, već samo među članovima, dale svoj znatan doprinos.²¹ U kolovozu 1924. i vlč. Anto Alaupović, predsjednik HKD "Napredak", koji je iz Sarajeva došao u Zagreb na svećenički kongres, bio je gost Podružnice na izvanrednoj sjednici Odbora i dao im potrebne upute za daljnji uspješan rad, dok su ga članovi informirali o uspješnom dotadašnjem radu. Istaknuli su kako će oni "kao najvažnija i glavna podružnica za Hrv. i Slavoniju, a ujedno kao centar svih visokih škola, morati pomagati akademičare potporama kao u vrlo važnim ili hitnim slučajevima".²² Do sredine lipnja 1925. broj članova Glavne

¹⁹ Arhiv BiH, Fond "Napredak", kut. 2-4. Tu se nalaze pismena godišnja izvješća "Napretkovih" organizacija sa područja Hrvatske, Slavonije i Međimurja od 1920. do 1950., uključujući i onu u Zagrebu, kao i većina izvješća tih organizacija o njihovim značajnijim aktivnostima upućena Središnjoj upravi "Napretka" u Sarajevu.

²⁰ HDA, FA, br. 14/1963. TK, "Napredak" Zagreb, Zapisnik odborske sjednice od 3. XII. 1923. i Zapisnik redovite godišnje glavne skupštine od 13. lipnja 1924. Izaslanik SUN-a bio je Anto Odić, direktor "Napretka". Na čelu novoga Upravnog odbora bili su izabrani: za predsjednika dr. Josip Snagić, podpredsjednike dr. Petar Ramljak i Vjekoslav Dilberović, tajnika Ante Dolić i blagajnika Zvonko Petrović, dok je među odbornicima bio i Andrija Artuković, kasniji ministar NDH, ali bez žena u upravnom odboru.

²¹ HDA, FA, br. 14/1963. TK, "Napredak" Zagreb, Zapisnik druge i treće odborske sjednice od 24. i 30. VI. 1924. Zanimljivo je da su tada doživotni članovi "Napretka" u Zagrebu postali dr. Ante Pavelić, odvjetnik, kasniji poglavnik NDH i dr. Mile Budak, odvjetnik, u NDH visoki dužnosnik.

²² HDA, FA, br. 14/1963. TK, "Napredak" Zagreb, Zapisnik izvanredne odborske sjednice od 12. VIII. 1924. (pogreškom na originalu napisana godina 1925.).

podružnice HKD "Napredak" u Zagrebu (kako se počinje u dokumentima nazivati) porastao je na 505 članova (od kojih su bila 2 dobrotvora i 15 doživotnih članova), među kojima je bilo i sve više žena, od kojih su tada njih tri bile izabrane u upravni odbor (Ana Dingl i Ljubica Hećimović /i u ime društva "Hrvatska žena"/ te gđa Pavleković, umjesto koje će zatim nakratko doći gđa S. Damjančević /u ime ženskog društva "Katarina Zrinska"/), a i prihodi su porasli na više od 86.000 dinara.²³ Iako je do lipnja 1926. broj članova spao na 441 člana, ipak su se prihodi od "Napretkove" zabave, od prikupljenih priloga, prodaje lutrije, spomen-značaka, brošura i kalendara, povećali na 94.904,61 dinar, u čemu je značajan doprinos žena koje aktivno sudjeluju u svim "Napretkovim" aktivnostima, a u upravni odbor su opet bile izabrane A. Dinagl i Lj. Hećimović. Zagrebačka podružnica od tada započinje preko svojih članova poticati osnivanje i rad novih "Napretkovih" podružnica, kao primjerice one u Gospiću.²⁴ Na glavnoj skupštini "Napretka" održanoj u Sarajevu od 4. do 7. VII. 1926. prihvaćena je većina prijedloga predstavnika Zagrebačke "Napretkove" podružnice kao primjerice da "jednokratne potpore visokoškolaca u Zagrebu iznose 25.000.- dinara", zatim o "gradnji doma" u Zagrebu, o povišenju svote za potpore visokoškolcima u Zagrebu i odobrenju za tu svrhu 30.099. dinara i o izradi historijata i ideologije "Napretka".²⁵ Važno je napomenuti da je osnivanje "Napretkovih" podružnica nailazilo na teškoće, od vlasti, pojedinaca i skupina, posebice onih režimskih prosrpskih i jugoslovenskih u pojedinim posebice nacionalno izmi-

²³ HDA, FA, br. 14/1963. TK, "Napredak" Zagreb, Zapisnik redovite skupštine Glavne podružnice Hrv. kult. društva "Napredak" u Zagrebu dne 13. 6. 1925. i Zapisnik odborskih sjednica od 8. II., 12. III., 9. i 15. VI. 1926. (Tajnički i blagajnički godišnji izvještaj od 15. lipnja 1926.). Prema podacima upućenim SUN-u Zagrebačka podružnica "Napretka" ostvarila je prihod od 86.858,25 dinara, rashod od 20.987,05 dinara i čistu dobit od 60.871,20 dinara. (Kalendar "Hrvatskog Radiše" i "Napretka" za 1926., Zagreb-Sarajevo, str. 169.). Na godišnjoj skupštini "Napretka" u Sarajevu poč. srpnja 1925. "rješeno je konačno pitanje naslova i djelokruga Zagrebačke podružnice" tako "da će se ona u buduće zvati 'Glavnom podružnicom', ali prava i dužnosti njene iste su kao i običnih podružnica s tom iznimkom, da umjesto srednjoškolcima može do visine redovite ubrane članarine dijeliti potpore visokoškolcima, dok su prijedlozi Zagrebačke podružnice, ukoliko su išli za proširenjem prava Zgb. podružnice preko te granice po Gl. skupštini odbijeni su".

²⁴ HDA, FA, br. 14/1963. TK, "Napredak" Zagreb, Zapisnik odborske sjednice od 15. VI. 1926. (Blagajnički godišnji izvještaj od 15. lipnja 1926., Proračun, Delegati, Iskaz jednokratnih potpora /poimenični s naznačenim iznosima) i *Napredak*, kalendar za 1927., Sarajevo 1926., str. XIV. i XVII. Tada su na čelo novoga Upravnog odbora izabrani: *predsjednik* dr. Josip Snagić, *odvjetnik potpredsjednici*: I. dr. Petar Ramljak, *odvjetnik* i II. Feliks Weselowski, *srpski pravnik*, *tajnik* dr. Franjo Rešetarić, *sudski prislušnik* i *blagajnik* dr. Aurel Sertić, *odvjetnik*. U Kalendaru se u приходима i rashodima po različitim stavkama navodi prvi put kao Glavna podružnica Zagreb (str. XVIII. - XXI.), iako se u poimeničnim iskazima i dalje navodi samo kao Podružnica Zagreb. U tabličnom iskazu prihoda i rashoda za 1925./6. naveden je tek dio prihoda iz veljače 1926. od 47.166,25 dinara, kao i broj od 420 tadašnjih članova Podružnice.

²⁵ *Napredak*, kalendar za 1927., Sarajevo 1926., str. XIV i XVII. Tu je rashod od 14.716,25 dinara i čista zarada od 32.450. dinara te pogodnost od 25.748. dinara, što je na Skupštini i odobreno, zato što su ostali podaci stigli "iza zaključivanja knjigovodstva" (str. XXV, XLIII i XLIV).

ješanima sredinama. Zato su se neke od organizacija brzo gasile, većina ih je bila zabranjivana pod različitim izgovorima vlasti, ali su se ipak entuzijazmom, upornošću i snalažljivošću članova osnivale nove. Tako su tada na području Hrvatske i Slavonije prestale djelovati podružnice u Vukovaru, Đakovu i Brodu na Savi, ali su onovane nove u Gospiću (1926.) i Klanjcu (1927.).²⁶ Zatim je do 1930. uslijedilo osnivanje "Napretkove" podružnice u Ludbregu, Senju, Perušiću, Donjem Kosinju, Tuhelju i Zagrebu (ženska) te povjereništva u Dubravicama, Oroslavlju, Kraljevcu na Sutli, Sušaku, Pregradi i Velikom Trgovištu. Sve one su zajedno imale nešto više od 1.500 članova²⁷ Sve te "Napretkove" organizacije na području Hrvatske i Slavonije u prvo vrijeme bavile su se problemima svojega smještaja, zatim informiranja pučanstva o programu "Napretka" (sastancima, predavanjima i promidžbenim materijalom), prikupljanjem priloga za "Napredak", prikupljanjem članova, suradnjom s ostalim hrvatskim društvima, organiziranjem prvih "Napretkovih" zabava i spomen-dana hrvatskim velikanima, te korespondencijom i koordinacijom rada s "Napretkovom" Središnjom upravom u Sarajevu. U gotovo svima njima među članovima je bilo i žena, a žene su sudjelovale u gotovo svim "Napretkovim" akcijama. Veza je sa Sarajevom pojačana i preko pojedinih članova koji su bili izabrani u Središnju upravu "Napretka" u Sarajevu kao njezini vanjski članovi ili zamjenici. Ta praksa nastaviti će se sve do raspuštanja "Napretka", tako da je u gotovo svim središnjim upravama "Napretka" bio po jedan član ili njih nekoliko s ovoga područja, ali među njima nije bilo žena.²⁸

Vjerojatno je na osnivanje i rad "Napretkovih" organizacija na području Hrvatske i Slavonije u to vrijeme utjecalo postojanje i djelovanje u isto vrijeme čak više od 250 organizacija "Hrvatskog radiše", a koje su se skrbile o hrvatskom obrtničkom podmlatku, iako su ove dvije hrvatske organizacije sporazumno djelovale, a članovi njihovih uprava bili su istodobno i članovi uprava "Napretka", kao npr. Milutin Kvaternik u Zagrebu.²⁹

Rad Glavne podružnice HKD "Napredak" u Zagrebu bio je i u društvenoj godini 1926./1927. uspješan. Broj članova povećan je na 507 (od kojih 3

²⁶ *Napredak*, Glasilo HKD "Napredak", Sarajevo, 1928., str. 83. i 1930., str. 59. *Napredak*, kalendar za 1928., Sarajevo 1927., XXII., XXXVII. i XXXVIII.

²⁷ *Napredak*, kalendar za 1927., 1928., 1929. i 1930., Sarajevo 1926. - 1929., str. XLIII., XLIV., XLX., LIV. i LVII. (1927.); XXII., XXIII., XXXV., XXXIX., XLI. (1928.); XXXII., XL., XLII. (1929.) i XXXVII., XLV. i XLVII. (1930.). Tu su za većinu njih navedeni i članovi njihovih upravnih odbora te povjerenici povjereništava, kao i prihodi i rashodi u tome razdoblju.

²⁸ H. Šapina, n. dj., str. 214. - 227. Tu je abecednim redom iskazano 513 dosadašnjih članova SUN-a među kojima su njih 33 s područja banske Hrvatske, a najviše ih je bilo iz Zagreba, od kojih i jedna žena.

²⁹ *Kalendar* "Hrvatskog radiše" i "Napretka" za prostu 1926., Zagreb-Sarajevo, 1925., str. 140. - 156. Tu je abecednim redom po mjestima navedeno više od 250 organizacija "Hrvatskog radiše" na području Hrvatske i Slavonije i njihova rukovodstva (predsjednik, tajnik, povjerenik), zatim poimenično članovi upravnog odbora te članovi za gradnju središnjeg "Doma Hrvatskog radiše" u Zagrebu.

dobrotvora, 26 doživotnih i 481 redovitih), ali raznim aktivnostima povećani su i prihodi na 161.991,67 dinara, istodobno su rasli i rashodi, posebice potpore 82 akademičara (27.100. dinara) i srednjoškolaca (2.000. dinara), među kojima bilo tek 6 studentica i srednjoškolke, ukupno 29.100. dinara., čime je prekoračena odobrena svota od 25.000 dinara za tu namjenu. No, članovi Podružnice, polazeći od činjenice "da je Zagreb središte svih Hrvata, glavni njihov grad i centar svega kulturnog rada u hrvatskom narodu", nisu bili zadovoljni ni brojem članova, ni приходima, ni aktivnostima. Zato se skupštinarima povećanje broja članova "Napretkove" podružnice, a time i stalnih izvora prihoda nametnulo kao prioritetna zadaća. Kao druga "Napretkova" hitna zadaća u Zagrebu "jest i ta, da gleda osnovati čim više podružnica u provinciji, naročito najprije u okolici Zagreba", gdje posebno mogu pomoći "sadašnji i bivši članovi "Napretkovi", koji su svršili škole i otišli u provinciju, /koji su/ u prvom redu pozvani na to, da propagiraju po svojim mjestima "Napretkove" ideje".³⁰ Podružnicu su posjetili preč. Anto Alaupović, predsjednik "Napretka" (u listopadu 1926.), a zatim i Mijo Poljak, direktor "Napretka" iz Sarajeva, na čiji poticaj je u Zagrebu prikupljeno od 400 do 500 knjiga za "Napretkovu" knjižnicu u Sarajevu, te Josip Premužić, kojem "mu je Središnja uprava povjerila organizaciju "Napretkove" štedne zadruge u Zagrebu", što je on ubrzo i proveo. U to vrijeme na mjestu predsjednika Podružnice bio je izabran dr. Petar Ramljak, a za prvog potpredsjednika ing. Stjepan Crneković, dok su od žena u odboru i dalje bile A. Dinagl, Lj. Hećimović, što je potvrđeno izborom u lipnju 1927. Tada je bila pokrenuta i ideja o podignuću "Napretkova" doma u Zagrebu koja je naišla na potporu i suglasnost SUN-a u Sarajevu, te je u taj fond priključljeno 28.440. dinara.³¹ Godine 1928. Zagrebačka glavna podružnica "Napretka", kako se u društvenom kalendaru od tada naziva, bila je po ostvarenim приходima (136.991,67 dinara) na drugom mjestu, odmah iza Sarajevske "Napretkove" podružnice (207.743,63 dinara), a ostvarila je gotovo dvostruko više prihoda od treće po redu Mostarske "Napretkove" glavne podružnice (67.340,90 dinara). U tome razdoblju u dogovoru s Glavnom podružnicom "Napretka" u Zagrebu osnivaju se "Napretkove" organizacije u Tuhelju, Kraljevcu na

³⁰ HDA, FA, br. 14/1963. TK, "Napredak" Zagreb, Tajnički izvještaj za redovitu glavnu godišnju skupštinu Glavne podružnice Hrvatskoga kulturnog društva "Napredak" u Zagrebu, održane dne 2. lipnja 1927. Izvještaj blagajnika od 31. svibnja 1927. i Iskaz jednokratnih potpora podijeljenih po Glavnoj podružnici "Napretka" u Zagrebu tokom poslovne godine 1926/27. (s poimeničnih iskazom osoba i iznosom potpore).

³¹ HDA, FA, br. 14/1963. TK, "Napredak" Zagreb, Zapisnik II., III., VIII. i XIII. odborske sjednice od 7. i 29. kolovoza, 20. listopada i 26. studenoga 1926.; Zapisnik izvanredne glavne skupštine glavne podružnice HKD "Napredak" u Zagrebu od 19. studenoga 1926.; Zapisnik XXV. i XXVI. odborske sjednice od 24. III. i 1. IV. 1927. i Godišnji izvještaj o radu Glavne podružnice HKD "Napredak" u Zagrebu za poslovnu godinu 1926./27. prihvaćen na redovitoj glavnoj godišnjoj skupštini Glavne podružnice "Napretka" 2. lipnja 1927.; *Napredak*, kalendar za 1928., Sarajevo 1927., str. XVI., XVII., XXII.-XXXII., XXXIV., XXXVII. - XXXIX., XLI. i LIV.

Sutli, Dubravica, Perušiću, Donjem Kosinju i Sušaku, a u upravnim odborima nekih od njih bilo je žena (npr. u Perušiću).³² U slijedećoj društvenoj 1927./1928. godini rad Glavne podružnice HKD "Napredak" u Zagrebu tekao je u sve složenijim uvjetima i s teškoćama, a to se odrazilo dijelom i u smanjenim prihodima koji su iznosili 108.954.- dinara. No, unatoč tome u lipnju 1928. zaključeno je da se pristupi podizanju "Napretkova doma" (te je u fond za tu namjenu do kraja godine prikupljeno 50.000. dinara), a za novog predsjednika Zagrebačke glavne podružnice izabran je dr. Aurel Sertić, a prije toga Glavna podružnica osnovala je Gospojinsku podružnicu HKD "Napredak" u Zagrebu koja je bila i ostala jedina gospojinska (ženska) "Napretkova" organizacija na području "Hrvatske, Slavonije i Međimurja". Tako je broj "Napretkovih" organizacija u Hrvatskoj i Slavoniji tada porastao na 10 podružnica i 4 povjereništva, i broj članova na 1608 članova, a porasli su i prihodi. Tada je od SUN-a, sukladno prihvaćenim izmijenjenim pravilima (u kojima je definirana glavna podružnica), preustrojena Glavna podružnica HKD "Napredak" u Zagrebu.³³

Osnivanje i djelatnost Gospojinske podružnice HKD "Napredak" u Zagrebu (26. III. 1928. - 8. VII. 1930.)

Zagrebačka "Napretkova" glavna podružnica osnovala je Gospojinsku podružnicu HKD "Napredak" u Zagrebu 26. ožujka 1928. koja je tada imala 120 članica, od kojih je njih 30 bilo doživotnih.³⁴ U Odbor su tada bile izabrane: predsjednica Vera Sertić, supruga odvjetnika i predsjednika Glavne podružnice, potpredsjednica Eugenija Danda, supruga direktora "Eksploatacije" d. d., II. potpredsjednika Glavne podružnice, tajnica Nada Korenić, supruga liječnika I. potpredsjednika Glavne podružnice, blagajnica Elsa Pavešić, supruga liječnika, revizorice: Berta Heiuzel, supruga zagrebačkoga gradonačelnika i Slava Sollar, kućevlasnica i posjednica. Odbornice: Đurđica Širola, supruga profesora, Zlata Mallosekeg, kućevlasnica i posjednica, Nikica Crneković, supruga direktora Gradske plinare, bivšeg I. potpredsjednika Glavne podružnice, Ružica Martinić, Danica Peitel i Mirjana Pavičić, sve tri studentice filozofije. Na samoj skupštini došlo je do prepirke jer su neke nazočne žene bile protiv toga da u odbor uđu studentice i tražile

³² *Napredak*, glasilo, God. III., br. 7., Sarajevo, srpanj 1928., str. 83. - 99. *Napredak*, kalendar za 1929., Sarajevo 1928., str. XXXI. - XLIII.

³³ *Napredak*, kalendar za 1928. i za 1929., Sarajevo 1927. i 1928., str. XVII. (1928.) i str. XV. (1929.). U Dalmaciji su tada bile 2 "Napretkove" podružnice i 4 povjereništva sa ukupno 342 člana. HKD "Napredak" tada je imao ukupno 11.373 člana.

³⁴ HDA, FA, br. 14/1963. TK, "Napredak" Zagreb, Zapisnik Gospojinske podružnice HKD "Napredak" Zagreb (od 26. III. 1928. do 6. VI. 1930.), Zapisnik konstituirajuće skupštine od 26. ožujka 1928. u prostorijama HPD "Kolo" u Zagrebu.

su da u odbor uđu žene "koje su svojedobno u Bosni za 'Napredak' mnogo radile", ali to nije prihvaćeno.³⁵ Njihova predstavnica nije primljena za člana "Napretka" "da ne bi nastali razdori, što bi bilo na veliku štetu samoga društva". SUN je pozdravio osnutak ove gospojinske podružnice u Zagrebu i očekuje "da će raditi u nacionalnom duhu, u okviru 'Napretkova' programa" te da im šalje izvješća o radu.³⁶ "Napretkova" glavna podružnica u Zagrebu pratila je te dogovarala i pomagala aktivnost gospojinske podružnice često i obveznom nazočnošću pojedinih članova svoga upravnog odbora na njihovim sjednicama, kao i nizom zajedničkih akcija. Članice Upravnog odbora Gospojinske podružnice "Napretka" u Zagrebu odmah su s puno entuzijazma i samopožrtvovanja pristupile radu, zbog čega ni rezultati nisu izostali. Tako članice podružnice tijekom 1928. prodaju "Napretkove" karte; osigurale su se u Sarajevskoj podružnici "Napretkove" štedne zadruge u Zagrebu; sudjeluju pri sakupljanju knjiga i časopisa za "Napretkovu" biblioteku u Sarajevu (skupljeno od 400 do 500 knjiga s Gl. podružnicom); organiziraju sabirnu akciju (6. VI.); dogovaraju i sudjeluju s Glavnom podružnicom "Napretka na "Cvjetnom korzu" u Maksimiru (10. VI.), svaka sa svojim autom i nazivom, gdje je auto Gospojinske podružnice dobio drugu nagradu (sliku prof. Miljenka Đurića, akad. slikara – Stari Zagreb – stari Dolac); sudjeluju u kupnji vijenca za pogrebe ubijenih (20. VI.) narodnih zastupnika Đuru Basaričeka i Pavla Radića; vode sabirnu akciju za "Napredak" (7. XI.) u koju su bile uključene članice "Hrvatske žene" i "Katarine Zrinjske", kontinuirno rade na primanju novih članica i dodjeli redovitih i izvanrednih potpora studenticama i studentima te učenicama i učenicima srednjih škola; iznajmljivanju (u studenome) prostorije u Preradovićevoj br. 29/I kat, u kući društva "Prehrana", u koje je uz Gospojinsku podružnicu, kao njezin podstanar bila smještena i Glavna (muška) "Napretkova" podružnica te kontinuirano kupuju potrebni inventar.³⁷ Tada imamo i najznačajniju akciju Gospojinske podružnice "Napretka" – otvaranje Doma studentica /Konvikta visokoškolk/ u Zagrebu 3. XII. 1928. Naime, u želji da pomognu hrvatskim studenticama u Zagrebu, koje su zbog teških prilika bile "prisiljene da stanuju u barakama sa kamenim podom", Gospojinska podružnica uspjela je pribaviti inventar (na što je utrošeno 17.000. dinara) u iznajmljenoj zgradi gdje je i njezino sjedište i dio osposobiti za dom. U domu je tada bilo mjesta za 11

³⁵ Iste, njih 23, pismeno su se 30. III. 1928. žalile SUN-u u Sarajevu, uz vlastoručne potpise, osporavajući legitimnost izbora upravnog odbora jer su u njemu bile i tri studentice. Ističu kako su one htjele za predsjednicu "jednu opće štovanu poznatu i uglednu gospođu Zagrebčanku, koju će izabrati gospođe, kojima je na srcu interes društva 'Napretka', a ne lične ambicije". Vidi: Arhiv BiH, Fond "Napredak", br. 2382/1928.

³⁶ HDA, FA, br. 14/1963. TK, "Napredak" Zagreb, Zapisnik druge sjednice Gospojinske podružnice HKD "Napredak" u Zagrebu od 14. V. 1928. Odlučeno je da se SUN-u uz izvješće pošalje proračun.

³⁷ HDA, FA, br. 14/1963. TK, "Napredak" Zagreb, Zapisnici sjednica Gospojinske podružnice HKD "Napredak" u Zagrebu od 14. V. do 16. XI. 1928.

studentica i odmah ih je bilo primljeno 10. Otvorenju je nazočio i gradonačelnik Zagreba dr. S. Srkulj, svi članovi odbora Glavne podružnice "Napretka" te dr. Kerubin Šegvić, koji ga je posvetio i održao prigodni govor.³⁸ No, Gospojinska podružnica je tek tada obavijestila Središnju upravu, koja se zbog toga ljutila, te je i sam predsjednik A. Alaupović zbog toga putovao u Zagreb. On je smatrao da nisu stvoreni svi preduvjeti za rad doma koji, primjerice, postoje u takvim ženskim domovima-konviktima u Sarajevu, te da nema tko voditi dom. Bez obzira na to Gospojinska podružnica "Napretka" u Zagrebu još je više intenzivirala svoj rad. Tako je do sredine lipnja 1929. uspjela organizirati u podružnicu 230 članica; organizirala je jednu čajanku (8. XII. 1928.); sudjelovala u "Napretkovoju" zabavi Glavne podružnice 20. I. 1929. (gdje je samo potpredsjednica gospojinske podružnice skupila oko 15.000. dinara), zatim u pokladnoj zabavi (9. II.) i u velikoj dječjoj zabavi na Zagrebačkom zboru (10. III.); u sabirnoj akciji (8. V., koja je donijela 15.700. dinara) i u Cvjetnom korzu (9. VI.).³⁹ Istodobno su dijeljene potpore siromašnim studenticama u ukupnom iznosu od 8.000. dinara. Tijekom godine četiri članice Odbora su se zahvalile na članstvu (Ružica Martinić, Vikica Crneković, Pavičić i Eugenija Danda), uglavnom zbog premještaja, a na njihovo mjesto koptirane su četiri nove članice (Stanka Ružić, Draga Butković, Anka Jurić i Jelena Gajer). Prihodi Gospojinske podružnice HKD "Napredak" iznosili su tijekom društvene 1928. - 1929. godine 72.102,50 dinara. Najveći prihod je od članarine u iznosu od 23.020. dinara, zatim slijedi 15.000. dinara zajama od Glavne podružnice za nabavu inventara za dom, pa 14.058,50 dinara od zabava, 10.600. dinara od stanarine i 3.400. dinara od milodara i ostali prihodi. Ukupni izdaci su iznosili 73.102,50 dinara. Najveći iznosi izdataka su: 16.872,75 dinara za nabave inventara za dom, zatim slijede: 11.500. dinara doznačenih SUN-u preko Glavne podružnice, 10.000. dinara vraćen zajam Glavnoj podružnici i 8.932. dinara za stanarinu te 8.000. dinara za potpore studenticama (njih 32) i studentima (njih 4). Jednoj siromašnoj studentici dodijeljen je besplatno dom. Na glavnoj skupštini Gospojinske podružnice "Napretka" 17. VI. 1929. bio je izabran novi odbor u kojem su većinom prijašnje članice, te delegatkinje za glavnu godišnju skupštinu "Napretka" u Sarajevu (V. Sertić, A. Dinagl i D. Butković), kojima su dani

³⁸ HDA, FA, br. 14/1963. TK, "Napredak" Zagreb, Zapisnik Gospojinske podružnice HKD "Napredak" Zagreb od 5. XII. 1928. Tada su u dom primljene sljedeće studentice: Marija Brkić, Anka Žuljić, Kata Radulović, Milka Rosandić, Stanka Albrecht, Antoineta Monti, Brekavac (ime nije navedeno), Jelena Odić, Ana Rogulja i Ludmila Rogulja. Studentice su smještaj u domu plaćale po 15 din. mjesečno, dok je u ožujku 1929. primljena Katica Tijardović besplatno, zbog siromaštva. Kasnije su neke studentice odlazile, a drugesu primane. Većini njih Gospojinska podružnica dijelila je i pojedine potpore.

³⁹ HDA, FA, br. 14/1963. TK, "Napredak" Zagreb, Zapisnik Gospojinske podružnice HKD "Napredak" Zagreb 8. I. - 28. V. 1929. i Zapisnik s Glavne skupštine Gospojinske podružnice HKD "Napredak" Zagreb od 17. lipnja 1929.; Izvještaj tajnice, blagajnički izvještaj i drugi podaci koje dalje navodim dani su prema tom izvoru.

prijedlozi koje trebaju tamo u ime podružnice iznijeti.⁴⁰ Treba reći da su pojedine članice Gospojinske podružnice bili inicijatori pojedinih žena izvan Zagreba na radu oko osnivanja "Napretkovih" podružnica u svojim mjestima, kao što je slučaj s Kristinom Hrgom u Vukovaru.⁴¹ No, vlasti počinjnu voditi nadzor nad pojedinim članicama upravnog odbora (npr. tajnicom Dragicom Butković i odbornicama Ankom Dinagl te Ankom Turčić) i Gospojinske podružnice, a ubrzo će uslijediti i pojedina uhićenja zbog njihove "separatističke" i "komunističke" djelatnosti. U društvenoj 1929./1930. godine Gospojinska podružnica i dalje dodjeljuje stipendije i potpore studenticama i srednjoškolkama, preuzima vodstvo nad turnejom hrvatskih pjevačkih zborova u BiH, Dalmaciji i Lici u kolovozu, koja je uspjela, i zbog koje je izbio sukob s Rudolfom Hercegom iz Seljačke sloge, koji je sve zasluge pripisao sebi, što su odlučno osudile; primljeno je u dom 13 studentica, od kojih su četiri nove (Ivana Rehman iz Sl. Požega, Dinka Šimunović iz Splita, Anka Jurić iz Konjica i Ana Vincetić iz Sarajeva), uređen kućni red u domu, kojega se korisnice moraju pridržavati, pribavljene su neke nove stvari za dom, pri održanoj zabavi u povodu povratka pjevača s turneje ostvarena je čista dobit od 9.602. dinara; u dom su privremeno primljene dvije Istranke radi siromaštva (Cecilija Blažić i Josipa Štefan), za dvorkinju doma je namještena Ruža Kovačić. No, prilike u domu su se pogoršale, došlo je od sukoba u odboru, poglavito nakon ostvke dr. Aurela Sertića u veljači 1930., te je na traženje Glavne podružnice izglasano nepovjerenje Veri Sertić, predsjednici Gospojinske podružnice, koje su potpisale sve odbornice i dostavile SUN-u u Sarajevo, uz obvezu g. Sertić da preda račune od turneje, a ostavku je dala i gđa Dinagl. Od priredbe na Zagrebačkom zboru u ožujku 1930. ostvaren je čisti prihod od 12.400. dinara, ali teškoće u domu su se još

⁴⁰ Isto. U Odbor su izabrani: predsjednica *Vera Sertić*, potpredsjednica *Zlata Malošeg*, tajnica *Draga Butković*, blagajnica *Poda Schoeppel*. Odbornice: *Nada Korenić*, *Elza Pavešić*, *Milka Reberski*, *Đurđica Širola*, *Lena Gnjer*, *Anka Dinagl*, *Ljubica Hečimović*, *Ljubica Simon*, *Anka Turčić*, *Mila Rogulja*, *Franka Boskovic* i *Nina Turany*. Revizorice: *Slava Sollar* i *Eugenija Danda*. Za delegatkinje u Sarajevo izabrane su: *V. Sertić*, *A. Dinagl* i *D. Butković* i dani su im sljedeći prijedlozi da ih u Sarajevu iznesu: a) da se nominalna Glavna podružnica HKD "Napredak" u Zagrebu imenuje faktičkom stvarnom podružnicom; b) da se zagrebačkoj Glavnoj podružnici dade ovlaštenje, da sve potpore dijeli u vlastitom djelokrugu, tj. da se cjelokupna stavka potpore prenese u proračun Glavne podružnice i c) da se odluke u primanju u Dom studentica u Zagrebu prepusti potpuno Ženskoj podružnici u Zagrebu. Predsjednik "Napretka" *A. Alaupović* u Zagrebu je posjetio obje podružnice, informirao se detaljno o njihovom radu, posebice o vođenju konvikta i pokrivanju troškova, te im dao upute za daljnji rad. Nakon povratka iz Zagreba izvijestio je Središnju upravu da nema sposobnih ljudi za vođenje tog konvikta, a da istodobno dr. Aurel Sertić, predsjednik muške podružnice sa svojom ženom predsjednicom ženske podružnice radi sve na svoju ruku, kao da ne postoji Središnjica. Vidi: Arhiv BiH, Fond "Napredak", br. 2995/1929. Pismo dr. A. Sertiću od 18. II. 1929. u kojem ga se upozorava na nepravilnosti u radu, kako Glavne tako i Gospojinske podružnice u Zagrebu.

⁴¹ Arhiv BiH, Fond "Napredak", br. 2962/1929. Izvješće Kristine Hрге SUN-u od 7. II. 1929. koja je na inicijativu Vere Sertić u Vukovaru prikupila blizu 40 članova "Napretka", no, u gimnaziji nije uspjela među profesorima zbog "nepriilika, director Srbin, inspector Srbin i polovica profesora. Jedan jedini se upisao".

više povećale jer pojedine studentice nisu podmirivale svoje financijske obveze te je na upravnom odboru zaključeno da se zadrži do lipnja 1930. dok ne svrše predavanja na Sveučilištu, a onda da se odustane od doma, a o inventaru obavijesti Glavna "Napretkova" podružnica u Zagrebu i SUN u Sarajevu te da se dom unovči. Kao delegatkinje na izv narednu glavnu skupštinu SUN-a u Sarajevu određene su gospođe Korenić, Simon i Butković. Na sjednici Gospojinske podružnice od 6. VI. 1930. zaključeno je da se glavna skupština podružnice održi zajedno s Glavnom podružnicom, da ss dom visokoškolk u ovom mjesecu "definitivno raspušta", a inventar ustupi SUN-u, da Gospojinska podružnica prekine na neko vrijeme s radom i da se lividira, a da se iz tadašnjeg odbora "3-4 gospođe biraju u Glavnu podružnicu", u koju prelaze i sve članice podružnice i sav imetak, o čemu je odmah izvješćena i Glavna podružnica te SUN u Sarajevu.⁴² Zato je Poslovni odbor SUN-a zaključio 26. lipnja, a glavna godišnja skupština SUN-a 8. srpnja 1930. i odobrila raspust Gospojinske ženske podružnice u Zagrebu. Njezine članice su od tada djelovale u sklopu Glavne podružnice "Napretka" u Zagrebu, u čijem su se upravnom odboru našle i dvije njihove predstavnice.

Istodobno i Glavna podružnica HKD "Napredak" u Zagrebu uz sva nastojanja da i dalje što uspješnije djeluje, zbog nove političke situacije nastale nakon ubojstva hrvatskih prvaka u beogradskoj skupštini 20. VI. 1928. te zatim zavođenjem diktature od kralja Aleksandra Karađorđevića 6. siječnja 1929. i dolaskom pod jači nadzor vlasti te uhićenjima pojedinih njezinih članova, zapada u teškoće u radu, i bez obzira na neke uspješne njezine akcije (kao pr. tradicionalna "Napretkova" velika zabava s Gospojinskom podružnicom od 16. II. 1930. te podjela 36 stipendija studentima i srednjoškolcima), smanjuju joj se prihodi kao i broj članova.⁴³ Tako je do glavne skupštine SUN-a, održane u Sarajevu od 6. do 8. srpnja 1930., Glavna podružnica Zagreb iskazala prihod od 47.490. dinara, i rashod od 14.000. dinara, a Gospojinska podružnica Zagreb prihod od 18.300. dinara i rashod od 5.200. dinara, dok se povećao fond za gradnju studentskog doma u Zagrebu na 83.500. dinara.⁴⁴ Pritisak vlasti režima diktature na pojedine članove Odbora Glavne podružnice i članova "Napretka" u Zagrebu onemogućavao je pojedine njihove aktivnosti i na kraju rad u cjelini. Tako je, primjerice, tijekom 1929. bilo uhićeno, većinom presuđeno i kažnjeno 27, a tijekom 1930. još 18 "Napretkovih" članova (17 muškaraca i 1 žena) u Zagrebu,

⁴² HDA, FA, br. 14/1963. TK, "Napredak" Zagreb, Zapisnici Gospojinske podružnice HKD "Napredak" Zagreb od 2. VII 1929. do 3. VI. 1930.

⁴³ *Napredak*, kalendar za 1930., Sarajevo 1929., str. III. - XXXVII. Tu je iskazan prihod samo od 36.000. dinara i to za obje zagrebačke podružnice (mušku i žensku), iako je on bio višestruko veći, ali su veći bili i izdaci; *Napredak*, glasilo, god. V., br. 3., Sarajevo, ožujak 1930., članak: *Velika zabava Napretka u Zagrebu*.

⁴⁴ *"Napredak"*, glasilo, god. V., br. 6., Sarajevo, lipanj 1930., Godišnji izvještaj SUN-a o radu u društvenoj godini 1929./30., str. 76. - 94. god. V., br. 3., Sarajevo, ožujak 1930., str. 44. - 45.

bilo zbog hrvatske "separatističke", bilo "komunističke" aktivnosti, dok je nad njih više od 200 vođen policijski nadzor, među kojima i nad 10 žena. I dr. Aurela Sertića, predsjednika Glavne podružnice "Napretka" u Zagrebu, vlasti su osumnjičile "zbog separatizma", iako mu se to nije moglo dokazati, odvjetnička komora Zagreba naredila je odvjetnicima u kojih je radio da mu daju otkaz, što su oni i učinili.⁴⁵ To, ali i druge okolnosti u podružnici utjecale su da je on početkom veljače 1930. dao ostavku, u Odboru su nastale trzavice, tako da nije izabran novi odbor, zbog čega je morala intervenirati i Središnja uprava "Napretka" u Sarajevu. Tako je na skupštini SUN-a 8. VII. 1930. razriješen dužnosti upravni i nadzorni odbor Glavne muške podružnice "Napretka" u Zagrebu, i postavljena trojica povjerenika koji su trebali u roku od dva mjeseca sazvati izvanrednu glavnu skupštinu na kojoj bi se izabrao novi upravni i nadzorni odbor.⁴⁶

Djelatnost žena nakon raspuštanja Gospojinske podružnice u "Napretkovo" organizaciji u Zagrebu do njezina raspuštanja 1949. godine

Pripreme za saziv skupštine i izbor upravnog odbora Glavne podružnice "Napretka" u Zagrebu potrajale su nešto dulje nego što je SUN zaključio. Policija je budno pratila i izvještavala o kretanju u Glavnoj podružnici "Napretka" u Zagrebu, te nastojala da se u upravni odbor i društvo uključe "samo ona lica, koja su voljna raditi za kulturne ciljeve toga društva, a nipošto ona, koja bi htjela dati društvu političko obilježje bilo u kome pravcu", što je na Skupštini u Sarajevu istaknuo i predsjednik "Napretka" Alaupović⁴⁷ tako da je ta izvanredna glavna skupština Glavne podružnice "Napretka" u Zagrebu organizirana 7. veljače 1931. i na njoj izabran novi agilni upravni odbor s dr. Josipom Horvatom, kao predsjednikom. U upravnom odboru su bile i Anka Dinagl /predsjednica Narodne uzdanice i tajnica Hrvatske žene/ i Ljubica Hećimović, bivše članice upravnog odbora raspuštene Gospojinske podružnice "Napretka" u Zagrebu.⁴⁸ Za samo tri mjeseca broj članova je porastao od 492 na 766, organizirane su uspješne priredbe, uz aktivno sudjelovanje žena, te su i prihodi narasli na 70.636,30 dinara. Nova uprava je pozvala "sve hrvatske rodoljube i cjelokupno gra-

⁴⁵ HDA, SB UO, Pov. II. br. 1238/1929.

⁴⁶ "Napredak", glasilo, god. V., br., 8., Sarajevo, kolovoz 1930., Iz zapisnika XXVI. glavne godišnje skupštine Središnje uprave "Napretka", održane dne 6., 7. i 8. srpnja 1930. u Sarajevu, str. 117.

⁴⁷ HDA, SB UO, pov. II., D.Z., br. 575./1931. Izvješće Uprave policije u Zagrebu upućeno 23. I. 1931. Banskoj upravi Savske banovine o djelovanju Glavne podružnice HKD "Napredak" u Zagrebu.

⁴⁸ "Napredak", glasilo, god. VI., br. 5. - 6., Sarajevo, svibanj-lipanj 1931., članak: Novi odbor Glavne podružnice u Zagrebu, str. 85.

đanstvo grada Zagreba" da podupru "Napredak" u njegovoj kulturnoj misiji i "da se začlane u našu podružnicu".⁴⁹ Odziv nije izostao. Tako je primjerice Zagrebačko gradsko poglavarstvo za izgradnju "Napretkova doma" u Zagrebu poklonilo "Napretku" prikladno zemljište od oko 200 hvati, a iznos u fondu za izgradnju toga studentskog doma kojim upravlja Glavna podružnica porastao je na 121.356,25 dinara. Banska vlast u Zagrebu poklonila je podružnici 10.000. dinara, a još dva poduzeća i jedan privatnik poklonili su 2.800. dinara. Tako je Glavna podružnica "Napretka" u Zagrebu na kraju 1931. ostvarila prihod od 185.093,04 dinara i rashod od 172.348,85 dinara, te zaradu od 12.744,19 dinara.⁵⁰ Ta aktivnost nastavljena je i 1932. tako da je broj njezinih članova porastao na više od tisuću i devetsto, iako se mnogi od njih tada nisu nalazili u Zagrebu, jer su ih vlasti premjestile u druga mjesta ili su nakon uhićenja i sudske osude bili izgnani u rodna mjesta. Ta aktivnost je također pomogla pri osnivanju deset "Napretkovih" organizacija na području Savske banovine.⁵¹ Istodobno na tome području Savske banovine koordinirano i uspješno djeluje Glavno povjereništvo "Napretkove" zadruge u Zagrebu i njegovih 17 novih povjereništava.⁵²

Zato je na skupštini SUN-a, održanoj u Mostaru od 3. do 5. VII. 1932., konstatiran življi rad oko organiziranja "Napretkovih" podružnica "u Hrvatskoj inicijativom naše vrijedne glavne podružnice u Zagrebu" te je njezin predsjednik dr. J. Horvat izabran za I. potpredsjednika Upravnog odbora SUN-a.⁵³ Režim diktature takvu aktivnost Glavne podružnice "Napretka" u Zagrebu i osnivanje mreže "Napretkovih" organizacija na području Savske banovine nije mogao dopustiti. Za poduzimanje represivnih mjera policiji i upravnim vlastima Savske banovine poslužili su događaji od 2. IV. 1932. tijekom proslave desetogodišnjice rada zagrebačke "Napretkove" glavne podružnice. Prema policijskom izvješću u pozdravnom govoru dr. Z. Šuteja naglašeno je

⁴⁹ "Napredak", glasilo, god. VI., br. 5. - 6. i 8., Sarajevo, svibanj-lipanj, te kolovoz 1931., u prvom broju članci: Velika "Napretkova" zabava u Zagrebu i Zrinsko-Frankopanska komemoracija u Zagrebu (str. 85. - 86.) i u drugom članak: Rad Glavne podružnice u Zagrebu (str. 119. - 120.).

⁵⁰ "Napredak", glasilo, god. VI., br. 7., Sarajevo, srpanj 1931., Godišnji izvještaj SUN-a o radu u društvenoj godini 1030/31., str. 87. - 108. Struktura prihoda iznosila je 63.507,75 dinara od zabava, 56.931. dinar od članarine, 30.703,08 od dobrovoljnih priloga, 20.636,49 od turneja i 8.337,50 od uplata za stanarinu i hranu u Domu (konvikutu) visokoškolkici u Zagrebu. Od troškova Glavne podružnice Zagreb najveći je onaj za zabave 49.338, zatim upravni troškovi od 48.201,37 dinara, potpore visokoškolcima u Zagrebu 35.550. dinara i izdaci za stanarinu i hranu u Domu (konvikutu) visokoškolkici u Zagrebu od 21.613,75 dinara. Skupština "Napretka" naglasila je da velike nade polaže u "našu organizaciju u Zagrebu, jer o njoj mnogo ovisi rad ostalih podružnica u Hrvatskoj i Slavoniji", od kojih su mnoge, zbog različitih zapreka vlasti, imale teškoća u radu, a uz Gospojinsku podružnicu "Napretka" u Zagrebu gase se "Napretkove" podružnice u Donjem Kosinju, Klanjcu i u Brodu na Savi. te povjereništva u Čabru, Đakovu, Kraljevcu na Sutli, Oroslavlju i Velikom Trgovištu. Ipak, tada je osnovana "Napretkova" podružnica u Pregradi te povjereništvo u Brodu na Savi.

⁵¹ *Napredak*, glasilo, 7/1932., br. 1., 2., 6. i 7., Sarajevo, 1932.

⁵² *Napredak* (g.), 7/1932., br. 7., 86.

da je Podružnica "Napretka" "preporodila nacionalni život glavnoga grada", tj. "Hrvatske Metropole". Time je prema mišljenju policije "dao povoda velikim manifestacijama i protudržavnim poklicima u daljem tijeku matineje" te "jasno i glasno rekao, koji je zapravo cilj i kakva je svrha društva 'Napredak'", a što nema nikakve veze s društvenim pravilima. Zato je policija 3. IV. 1932. izvršila pretres u Glavnoj podružnici "Napretka" u Zagrebu te zaplijenila sve društvene knjige. Iz "Imenika članova" podružnice policija je utvrdila da od oko 2.000 članova "Napretka" za 228 (od čega 10 žena) postoji politička evidencija, od kojih je njih 96 (2 žene) bilo do tada uhićeno.⁵⁴ Uprava policije u Zagrebu već je 14. IV. 1932. predložila Banskoj vlasti Savske banovine u Zagrebu "da se hrvatsko kulturno društvo 'Napredak' glavna podružnica Zagreb i sve podružnice toga društva u Savskoj banovini – raspuste", jer je prema njezinoj ocjeni društvo "Napredak" "prekoračilo svoj statutarni krug" i "postupalo protiv državnog poretka".⁵⁵ I dok se čekala odluka policija je spriječila u lipnju 1932. održavanje skupštine Glavne podružnice "Napretka" u Zagrebu, spriječivši izbor članova koji su "obilježeni kao separatisti" u njezin odbor te je ona održana 15. IX. 1932. i izabran novi upravni i nadzorni odbor ponovno s dr. J. Horvatom na čelu, ali više do 1945. nemamo u njemu predstavnica žena, iako žene sudjeluju u gotovo svim "Napretkovim" aktivnostima u Zagrebu i izvan njega, poglavito u zabavama, komemoracijama i proslavama, kao i operne umjetnice te članice pjevačkih zborova.⁵⁶ Banska uprava Savske banovine već je 10. X. 1932. raspustila Glavnu podružnicu HKD "Napredak" u Zagrebu. Ali joj je, nakon niza intervencija, 20. X. 1933. dopustila rad, a time i "Napretkovim" organizacijama pod njezinim nadležtvom na području Savske banovine.⁵⁷ Rad je mogao opet započeti 1934., ali se intenzivirao tek 1935. Glavna podružnica "Napretka" u Zagrebu je uspjela postupno prikupiti članstvo i prihode te obnoviti svoje aktivnosti, a pomaže obnovu raspuštenih i osnivanje novih "Napretkovih" organizacija na terenu. Tako sredinom 1934. već ima 1.048 članova te je raznim aktivnostima ostvarila prihod od 107.299,38. dinara. Dok je na području Savske banovine bilo još petnest podružnica i tri povjereništva s ukupno 1.273 "Napretkova" članova ili ukupno njih 2.919, a i prihodi su porasli na oko 200.000 din.⁵⁸ U svibnju 1935. bila su 1243 člana i prihod od 115.801,68 dinara, a godinu dana zatim 1.310 članova i prihod od 189.885,29 dinara, a pomagala je obnovu i osnivanje novih "Napretkovih" organizacija, te izborila od banske

⁵³ *Napredak* (g.), 7/1932., br. 1. - 8.

⁵⁴ HDA, SB UO, pov. II. br. 11775/1932. i pov. II. D.Z., br. 7452, 7646 i 8694/1932.

⁵⁵ HDA, SB, UO, II. pov. D.Z., br. 11.775/1932., kut. 1127.

⁵⁶ HDA, SB UO, II. pov. D.Z. br. 7452/1932. Izvješće Uprave policije u Zagrebu Banskoj upravi Savske banovine od 16. IX. 1932. o glavnoj godišnjoj skupštini HKD "Napredak" u Zagrebu održanoj 15. IX. 1932.

⁵⁷ HDA, SB UO II. pov. D.Z. br.649/1935., kut. 356.

⁵⁸ *Napredak* (g.), 8/1933., br. 11. - 12., 157.; *Napredak* (g.), 9/1934, br. 1, *Napredak* (g.), 9/1934., br. 1, 3. - 4. i 7., 12. - 13, 49., 77., 93. - 94.; *Napredak* (k.), 1934., za god. 1935., I, XI. i XVIII. - XXXIII.

vlasti Savske banovine da se skine zapreka za njihovo organiziranje. Tada je na glavnoj godišnjoj skupštini, u prisutnosti 102 člana (od kojih je bilo 25 žena) za predsjednika Glavne podružnice "Napretka" u Zagrebu izabran dr. Ante Vrgoč, sveučilišni profesor. Tu su istaknute pojedine žene koje su sudjelovale i pomagale "Napretkove" aktivnosti, kao primjerice proslavljena umjetnica Milka Trnina.⁵⁹ Članovi Glavne "Napretkove" podružnice organizirali su samostalno ili u zajednici s drugim hrvatskim društvima proslave, komemoracije, čajanke i druge aktivnosti, prikupljali priloge za "Napredak" i prodavali "Napretkove" materijale (posebice "Napretkove" božićne i uskrсне karte i kalendare) pri čemu su gotovo uvijek vrlo aktivno sudjelovale i žene. Podmladak je bio posebno organiziran, od Podružnice su učenici i studenti dobivali jednokratne potpore, a preko SUN-a i stipendije. Od 1936. jedan od najvažnijih zadataka Glavne podružnice bio je izgradnja "Napretkova" konvikta u Zagrebu, što neće uspjeti ostvariti.⁶⁰ Poseban odjek za ugled i rad "Napretka" u Zagrebu, ali u na širem području Savske banovine, bilo je otvorenje u prosincu 1937. reprezentativne palače Glavne podružnice "Napretkove" zadruge (Bogovićeve 1) koja je preko povjerenika u više od sto mjesta u Savskoj banovini uspješno djelovala i ubrzo postala jedna od najjačih organizacija toga tipa u zemlji, pomažući djelovanje "Napretka".⁶¹

Usješan rad Glavne podružnice "Napretka" u Zagrebu i "Napretkovih" organizacija na njezinu području, uz manje oscilacije, nastavlja se i sljedećih društvenih godina, sve do početka Drugoga svjetskoga rata u Hrvatskoj (1941.). Broj članova i prihodi Glavne podružnice "Napretka" u Zagrebu bilježe uspon u društvenim godinama: 1937. - 1938. članova 1.356, a prihod 212.523,70 din.; 1938. - 1939. članova 1.408, a prihod 169.148,48 din.; 1939. - 1940. članova 1.408, a prihod 207.668,83 din. i 1940. - 1941. članova 1.605, a prihod 201.209,84 dinara. Tu je svakako sadržan i značajan udio žena. Istodobno je na području Glavne podružnice djelovalo oko 30 "Napretkovih" organizacija s više od 2.500 članova.

U razdoblju Nezavisne Države Hrvatske (1941. - 1945.) rad Glavne podružnice HKD "Napretka" Zagreb, najbrojnije što se tiče članova, s najvećim prihodima te najviše "Napretkovih" organizacija za koje je ona bila nadležna, tekao je u posebnim uglavnom ratnim okolnostima koje su vladale u državi i na terenu. Već od sredine 1941. u Zagreb i druga mjesta pod

⁵⁹ ABiH, Fond "Napredak", kut. 167., dok. br. 1734/1936. (Godišnje izvješće Glavne podružnice HKD "Napredak" u Zagrebu od 1. VI. 1935. do 31. V. 1936. /posebice izvješće tajnika od 8. VI. 1936. str. 10 gdje se govori o navedenom osnivanju novih podružnica te posredovanju kod vlasti/). Broj "Napretkovih" organizacija na području Savske banovine tijekom društvene god. 1935./1936., prema izvješćima SUN-a, povećao se na 26, a porastao je i broj na 3.820 "Napretkovih" članova. Vidi: "Pregled prihoda i rashoda društvenih podorganizacija u g. 1935. - 36.", *Napredak* (g.), 11/1936., br. 7., 89. - 90.

⁶⁰ *Napredak* (g.), 12/1937., br. 6., 73. - 74.

⁶¹ HDA, Fond: Savez Napretkovih Zadruga (1927. - 1950). Pomoć "Napretkove" zadruge njezinim članovima različitim oblicima osiguranja, kredita i potpora, posebice zemljoradnicima i malim poduzetnicima i na ovome području zasigurno je bila od velike važnosti.

nadzorom vlasti NDH, gdje su se dijelom održale "Napretkove" organizacije,⁶² zbog srpske i komunističke pobune i ustanaka, što je preraslo u rat (koji traje sve do njegova kraja u svibnju 1945.), slijevaju se brojne hrvatske izbjeglice i prognanici. Tako se radi na stalnom primanju novih članova (među kojima su prema odluci podružnice i Slovenci, od kojih su mnoge protjerali Nijemci iz Slovenije u NDH), prikupljanju sredstava (od članarine, dobrotvora, organizacija i na druge načine), pružanju pomoći visokoškolicima, ali i izbjeglicama u smještaju, opskrbi hranom, odjećom, obućom i drugim svakodnevnim potrepštinama te brojnim ranjenicima i invalidima rata, gdje su se posebno angažirale žene. Zatim se promidžbeno djeluje, širi i prodaje "Napretkov" materijal te se prikupljaju sredstva i uz poklonjeno zemljište kupuje potreban dio zemljišta, te se sređuje dokumentacija, pribavlja materijal i kreće u izgradnju "Napretkova" doma za visokoškolce u Zagrebu.⁶³ No, zbog ratnih okolnosti ta najveća želja Glavne podružnice "Napretka" u Zagrebu nije ostvarena.⁶⁴ U svibnju 1943. Glavna podružnica imala je 1.746 članova (od kojih je bilo nekoliko stotina ženskog spola) i ostvarila prihod od 1,139.622,22 kune, a godinu dana kasnije prihodi su porasli na 8,324.194,61 kunu. Svoj uspješan rad, iako u sve težim okolnostima, nastavila je do ožujka 1945.⁶⁵

U poratnom razdoblju u novoj FNR Jugoslaviji nakon što je potkraj 1945. odobren rad HKD "Napredak" – Sarajevo, na području NR Hrvatske obnovljena je i djelovala jedino "Napretkova" podružnica u Zagrebu od 16. XII. 1945. do 28. XII. 1949. uz niz teškoća. Predsjednici odbora bili su najprije Ante Vrkljan, ministar prosvjete,⁶⁶ a zatim Franjo Dvoržak, a od 3. III. 1946. dr. Antun Kajfeš, a u odboru je opet bilo nekoliko žena (Olga Jakovčić, Kata

⁶² Tako je do kraja 1941. već više od polovice "Napretkovih" organizacija s područja zagrebačke Glavne podružnice "Napretka" prestalo s radom. Održale su se samo one u većim mjestima kao primjerice u Bjelovaru, Brodu na Savi, Đakovu, Dugoj Resi, Gospiću, Karlovcu, Novoj Gradiški, Okučanima, Osijeku, Perušiću, Petrinji, Požegi, Samoboru, Senju, Sisku, Varaždinu, Velikoj Gorici, Vinkovcima, Vukovaru i Zagrebu, s oko 4.500 članova. Neke od ovih "Napretkovih" organizacija su zbog posebnih okolnosti izazvanih ratnim djelovanjima i njihovim posljedicama postupno od 1943., a posebno od jeseni 1944. prestajale s radom, tako da kraj rata u svibnju 1945. nije dočekala nijedna "Napretkova" organizacija.

⁶³ HDA, FA, br. 14/1963. TK, "Napredak" Zagreb, Tajničke knjige 3., 4. i 5. Zapisnici Glavne podružnice HKD "Napredak" u Zagrebu od 27. XI. 1942. do 20. III. 1945. Na žalost, sačuvani su tek fragmentarno.

⁶⁴ *Napredak*, glasilo, god. XV., br. 3., Sarajevo, ožujak 1941., str. 34. Tu je i sastav ostalih članova Upravnog i Nadzornog odbora Glavne podružnice "Napretka" u Zagrebu, među kojima nema žena. Na čelu Glavne podružnice od 1941. do 1945. nalazio se Viktor Sedmak, trgovac pomaže "Napretku", posebice izgradnji Doma te je poklonio 10.000 dionica "Sladorane" d.d. u Županji, a zatim i darovnicu od 1.000.000 kuna, što je na sjednici Glavne podružnice od 23. I. 1945. primljeno sa zahvalnošću.

⁶⁵ HDA, FA, br. 14/1963. TK, "Napredak" Zagreb, Prihodi i Rashodi Glavne podružnice "Napretka" u Zagrebu od 31. svibnja 1944. *Napredak*, glasilo, god. XVII., br. 7., Sarajevo, srpanj 1943., str. 45. i 46. Pregled prihoda i rashoda društvenih podorganizacija u god. 1942./43.

⁶⁶ HDA, FA, br. 14/1963. TK, "Napredak" Zagreb, Zapisnik s izvanredne godišnje skupštine HKD "Napredak" podružnice u Zagrebu dne 16. prosinca 1945.

Govorušić, Marica Zastavniković, Jelka Belan, Vera Škorić, Marija Radl, Sonja Koharević, Adela Pleše i Marija Vanek). Rad je sporo napredovao u Zagrebu, a izvan njega nikako.⁶⁷ Odbor je do skupštine Podružnice 31. V. 1946. prikupio 643 člana (od kojih je bilo 367 starih "Napretkovih" članova), među kojima su oko petine bile žene, i bilo je planirano osnivanje ženske sekcije (ali do toga nije došlo), zatim je tiskao "Napretkov" kalendar, održao dva predavanja i otvorio "Napretkovu" knjižnicu i čitaonicu, kako bi privukao članstvo, dok je otvaranje doma otpalo (jer je u Zagrebu otvoren Studentski dom, za sve studente), a priredbe nije uspio organizirati.⁶⁸ U Sarajevu na skupštini "Napretka" predstavljali su ga delegati dr. Tugomir Alaupović, izabran za počasnog predsjednika, i prof. Olga Jakovčić, izabrana za vanjskog odbornika u odbor SUN-a. Skupština SUN-a je tada zaključila da se "u Zagrebu osnuje glavni odbor" (tj. Glavna podružnica).⁶⁹ No, Podružnica u tome i pored nastojanja nije uspjela do godišnje skupštine 1. III. 1947., a ni kasnije.⁷⁰ To je i konstairano na godišnjoj skupštini Podružnice 27. lipnja 1948. U međuvremenu je broj članova od 900 pao na 704 pa su se i prihodi smanjili. U slijedećem razdoblju uspjeli su osnovati "Napretkovu" knjižnicu u Ilici 17 s oko 3.000 knjiga, u njezinoj čitaonici studenti i studentice su učili, povremeno su davane i novčane potpore siromašnim studentima i studenticama, a organizirano je više društvenih sjela, jedna zabava i dva analfabetka tečaja, na kojima sudjeluju i žene.⁷¹ No, pod pritiskom vlasti Središnja uprava "Napretka" u Sarajevu donijela je 26. ožujka 1949. "zaključak da društvo prestane sa daljim radom i da se čitava imovina ustupi Savezu kulturno prosvjetnih društava B i H." (s dva glasa protiv), te izabrala likvidacijsku komisiju da isti zaključak provede. Tako je HKD "Napredak" prestao postojati, a tijekom 1949. prestale su s radom sve njegove 123 podružnice i svih 12 povjereništava s oko 18.000 članova u Bosni i Hercegovini.

⁶⁷ Neki članovi Odbora iz Zagreba upozoravali su Mladena Čaldarovića, predsjednika "Napretka" da im se čini "da se ovo namjerno ovako radi, da se dokaže da NAPREDAK nema nikoga za sobom u Hrvatskoj, pa da ga se u Hrvatskoj i likvidira". Ubrzo će se pokazati koliko su bili u pravu.

⁶⁸ HDA, FA, br. 14/1963. TK, "Napredak" Zagreb, Zapisnik sjednice HKD "Napredak" – podružnice Zagreb od 13. I. i 11. IV 1946.; Pismo predsjedniku Čaldareviću od 28. travnja 1946. o radu "Napretka" u Zagrebu i Hrvatskoj; Izvještaj o radu Podružnice HKD "Napredak" u Zagrebu za vrijeme od 16. prosinca 1945. do 31. svibnja 1946. na društvenoj godišnjoj skupštini 4. VI. 1946., te Zapisnik s te skupštine, gdje su navedeni i članovi novoizabranoga upravnog i nadzornog odbora, s predsjednikom dr. Antunom Kajfešom.

⁶⁹ HDA, FA, br. 14/1963. TK, "Napredak" Zagreb. Obavijest Središnje uprave "Napretka" Podružnici "Napretka" u Zagreb od 13. VIII. 1946.

⁷⁰ HDA, FA, br. 14/1963. TK, "Napredak" Zagreb, Zapisnik s odborske sjednice od 20. VIII. 1946. i Zapisnik s redovite glavne skupštine od 1. III. 1947. Na području NR Hrvatske tada su osnovana dva "Napretkova" povjereništva i to u Budaku kraj Benkovca i Imbrovecu kraj Koprivnice, inicijativom tamošnjih nekadašnjih "Napretkovih" članova. Bile su to, uz Zagrebačku podružnicu, i jedine "Napretkove" organizacije u Hrvatskoj koje su 1949., nakon odluke SUN-a, prestale s radom.

⁷¹ HDA, FA, br. 14/1963. TK, "Napredak" Zagreb, Izvještaj društvenog tajnika druga Violonija glavnoj skupštini podružnice HKD "Napredak" u Zagrebu dne 27. VI. 1948.

Zagrebačka podružnica se sa zaključom SUN-a nije složila i nije pristala na lividaciju te je uputila Vladi i MUP-u NR Hrvatske te MUP-u FNRJ pismenu predstavku sa zamolbom da se rad "Napretka" samostalno nastavi na području Hrvatske dok u njoj postoje slična kulturno-prosvjetna društva, i zaključak da dok se sve to ne riješi društvene poslove vode trojica izabраниh članova odbora Podružnice.⁷² Tako je "Napretkovo" podružnici u Zagrebu dopušteno da može nastaviti rad sve dok ne stigne rješenje.⁷³ Njezini članovi Upravnog odbora počinju se redovito sastajati i raditi od 10. rujna do 28. prosinca 1949., pošto su njezini članovi i građani o tome obaviješteni. Opet je počela raditi "Napretkova" čitaonica i knjižnica. Podružnica je početkom listopada 1949. imala 586 članova, od kojih su petina bile žene.⁷⁴ No, odluka je stigla krajem prosinca 1949. te je i "Napretkova" Podružnica u Zagrebu prestala s radom, a službeno je 14. veljače 1950. izvršena predaja njezine imovine Savezu kulturno-prosvjetnih društava NR Hrvatske, čime je i formalno prestao rad "Napretka" u Zagrebu.

Zaključak

Od osnivanja HKD "Napredak" 1902. pa do njegova raspuštanja 1949. stalno su prisutni različiti oblici njegova djelovanja u Zagrebu gdje su kontinuirano bile uključene i žene. Mnoge "Napretkove" akcije bile su vrlo uspješne zahvaljujući upravo ženama koje su, u želji da pomognu hrvatskoj siromašnoj srednjoškolskoj i studentskoj mladeži, i onima kojima je takva pomoć bila prijeko potrebna, u njih unijele svu plemenitost, entuzijazam i ljubav. Predstavnice žena bile su jedno vrijeme u odboru Glavne podružnice "Napretka" u Zagrebu, ali bez obzira na to one su često samozatajno iz pozadine uspješno djelovale na promicanju ciljeva "Napretka". Glavna podružnica je bila nadležna za oko 30-ak "Napretkovih" organizacija na području banske Hrvatske i Slavonije te Međimurja, a u njima su djelovale mnoge žene, neke i kao predsjednice, promičući tako na tome području ideje "Napretka". Članice "Napretka" u Zagrebu uspjele su se kraće vrijeme (1928. - 1930.) organizirati i djelovati preko Gospojinske podružnice "Napretka", jedine na području bivše banske Hrvatske, u teškom vremenu monarhističke diktature i gospodarske krize. Svoju plemenitost pokazale su posebice u organiziranju Doma studentica o kojima su se same skrbile pune dvije godine. S ništa

⁷² HDA, FA, br. 14/1963. TK, "Napredak" Zagreb, Zapisnik sa XVI. i XVII. odborske sjednice Glavne podružnice HKD "Napredak" u Zagrebu od 1. i 29. IV. te 19. V. 1949.

⁷³ HDA, FA, br. 14/1963. TK, "Napredak" Zagreb, Zapisnik s redovne sjednice HKD "Napredak" u Zagrebu dne 10. IX. 1949.

⁷⁴ HDA, FA, br. 14/1963. TK, "Napredak" Zagreb, Izvješće Glavne podružnice HKD "Napredak" u Zagrebu od 12. X. 1949. Savezu kulturno-prosvjetnih društava grada Zagreba o "Napretku" u Zagrebu. Prema socijalnoj strukturi bilo je 106 radnika, 320 namještenika, 85 umirovljenika, 43 domaćice i 32 studenta.

manjim žarom nastavile su i dalje djelovati sve do zabrane "Napretkova" djelovanja 1949. godine, poglavito tijekom strašnih ratnih godina 1941. - 1945. U Zagrebu je uvijek bilo ljudi, obaju spolova, iz svih društvenih slojeva, različitih obrazovanja i političkih opredjeljenja koji su znali prepoznati značenje "Napretkove" aktivnosti te je podržati. U njima je u Zagrebu od 1902. do 1950. pod "Napretkovim" imenom sudjelovalo više tisuća hrvatskih ljudi, među kojima su bili mnogi istaknuti hrvatski domoljubi, uglednici i djelatnici iz vjerskog života, kulture, prosvjete, umjetnosti, znanosti, književnosti, gospodarstva, politike i drugih djelatnosti. Oni su svojim požrtvovnim radom, u vrlo složenim okolnostima, često izloženi represalijama režima, uspješno djelovali, organizirajući cijeli spektar "Napretkovih" aktivnosti, prikupivši pritom i znatna finacijska sredstva. Tim sredstvima mogla se podržati opća "Napretkova" aktivnost, a posebice stipendijama i potporama i drugim oblicima školovanja i u Zagrebu više tisuća hrvatskih srednjoškolaraca i visokoškolaraca te naučnika obaju spolova, ponajprije iz redova siromašnih slojeva. Oni to ne bi mogli bez pomoći ovih "Napretkovih" organizacija, a od kojih su mnogi postali ugledni i istaknuti javni djelatnici. Rezultati toga rada ostavili su duboke korijene u hrvatskom biću tijekom jačanja nacionalne svijesti i svehrvatskog jedinstva. Na tim temeljima bilo je moguće, u promijenjenim iako još složenijim i težim okolnostima, 1990. obnoviti HKD "Napredak", a 25. X. 1992. i "Napretkovu" podružnicu u Zagrebu (ali bez nekadašnje nadležnosti). "Napredak" je u užasnim ratnim uvjetima tijekom agresije i Domovinskog rata uspješno djelovao, a i nakon toga te je do danas uspio obnoviti najveći broj postojećih "Napretkovih" organizacija i neke nove u Bosni i Hercegovini i svijetu, pa je tako njih 13 u Hrvatskoj, a ukupno 63 s više od 20.000 članova. Sve one razvile su raznovrsnu aktivnost, a u svima njima djeluju i žene, koje su ponegdje i predsjednice podružnica (npr. u Okučanima).⁷⁵ Završit ću stihovima o Napretku Dragutina Domjanića:

"Mnogim je Napredak pružio pomoć

Zato nek' ime se njegovo zlati.

Narod ga neće zaboravit nikad:

Od svih mu hvala! I Bog nek' mu plati!"

⁷⁵ HKD Napredak - desetljeće 1990.-2000. godina, Sarajevo 2001. Tu su uz ostalo i sve manifestacije u tome razdoblju "Napretkovih" podružnica, uključujući i onu "Napretkovu" podružnicu u Zagrebu.

SUMMARY

WOMEN IN THE IN THE WORK OF HKD "NAPREDAK" AND ITS LADIES' BRANCH IN ZAGREB (1902-1949)

On the basis of archival sources, newspapers, and literature, the author analyzes the activity of women within the framework of the Zagreb branch of the HKD "Napredak" ['Progress'] of Sarajevo from 1902 to 1950, especially within its Ladies' branch. From the formation of HKD "Napredak" in 1902 until its dissolution in 1949, many of "Napredak"'s actions were very successful thanks to the activities of women who, in their desire to help poor Croatian student youth that had no where else to turn. The main branch was responsible for about 30 of "Napredak"'s organizations on the territory of Croatia-Slavonia and Međimurje.

Ključne riječi: Croatian Cultural Society "Napredak", Ladies' Branch, Zagreb